

РУМЯНА ДАМЯНОВА
Институт за литература – БАН
✉ damianova3@abv.bg

ЗАЩО ДА ЧЕТЕМ БОРИС ЙОЦОВ? Един научен проект

Rumyana Damyanova
Institute for Literature – BAS
✉ damianova3@abv.bg

WHY SHOULD WE READ BORIS YOTSOV?
A Scientific Project

The article approaches aspects of the life and personality of professor Boris Yotsov – undeservedly forgotten. It motivates the necessity of a deeper and comprehensive study of his life-work by presenting a research project whose main purpose is to analyze and publish the academic heritage of Boris Yotsov. The project is entitled The Bulgarian Literary Pantheon and the Slavic World in the Academic Legacy of Boris Yotsov: A Reconstruction of Ideas. It also outlines the two main tasks of the project: 1. The return of Boris Yotsov to Bulgarian Humanities; and 2. The return of Boris Yotsov to Slavistics.

Keywords: literary pantheon, scientific heritage, humanities, Slavistics, history of literature

1. Кой е Борис Йоцов?

Присъствието на една творческа личност в живота на обществото се изразява с въздействието на нейните идеи и със способността им да се превърнат в културна традиция. Когато обаче вместо присъствие има знаково отсъствие – това вече е проблем на духовната зрялост на обществото. Израз на такова несъответствие е творческата участ и житейската драма на един от най-значимите изследователи на българската литература, на славянството и на славянската словесност – професор Борис Йоцов.

Приемайки поста Министър на просвещението в две правителства: в правителството на своя университетски колега проф. Богдан Филев и в кабинета на Добри Божилов – от 11 април 1942 до 1 юни 1944 – Борис Йоцов сякаш избира печалния край на своя живот и остава де-

Научният проект „Българският литературен пантеон и славянският свят в научното наследство на Борис Йоцов: реконструкция на идеите“ се реализира с финансовата подкрепа на Фонд „Научни изследвания“ при МОН (ДН 10/10 от 20.12.2018 г.). Настоящата публикация отразява осъществяването на част от работната програма на проекта.

сетилетия непознат за българската хуманитаристика. Неговото богато по обем и интелектуален заряд творчество е инкриминирано, а това лишава поколения филолози, социолози, историци, проучващи българската и славянските литератури от един високо ерудиран прочит на литературните явления и културноисторическите процеси между двете световни войни на ХХ в.

Роден през 1894 г. във Враца, Борис Йоцов още като юноша се насочва към литературна дейност и от 1912 до към 1921 г. публикува единствено стихове. Поетичните му опити отразяват поетичната практика от първите десетилетия на ХХ в. – с баладични мотиви, цветя, борове, с типичните чувства на тъга и копнеж. Но още през 1913 г., вече като студент по славянска филология в Софийския университет, той написва и стихотворенията „Гроба на поета. Славейкову“ и „Прокоба“ (На брата ми Никола) – посветено на рано загиналия брат, „погребан при с. Ялос, на брега на Мраморно море“. Очевидно съдбата на Пенчо Славейков много го е вълнувала, защото първата му статия, публикувана през 1921 г., носи заглавие „Неволята у Славейкова“ и е посветена на естетизираното страдание.

Борис Йоцов има шанса да бъде забелязан и отличен от един от най-видните български учени филолози и слависти – проф. Боян Пенев. Вече като негов избранник, Б. Йоцов специализира славянска филология в Прага в периода 1923–1925 г., записва се като студент във Философския факултет на Карловия университет, а през 1926 г. защитава там докторат върху творчеството на чешкия поет Отакар Мокри. Тази ранна специализация поставя началото на неговите интелектуални усилия, продължили през целия му живот, осмисля избора му на изследовател на славянските и балканските литератури. Тя именно предопределя пътя му на един от първите български слависти, а търсенето на възможните зависимости между явления и творци го насочва и към българския литературен процес, в който той проучва и първосъздателите на българския литературен канон – изявените, но и някои маргинални автори.

Няма да е пресилено да се каже, че с цялото си научно творчество – отразено в две монографии, множество студии и статии, в обемни предговори към съчинения на български писатели, с вглежданията в литературния развой от първата половина на ХХ в. като възможност за очертаване на спецификите и особеностите на българската литература от Възраждането и Новото време, Борис Йоцов застава сред първите изследователи на българската литература и на българо-славянската взаимност като Иван Шишманов, Боян Пенев, Михаил Арнаудов, Йордан Иванов. Проучвайки историята на славянските литератури и въвеждайки за българската читателска публика понятието „славянско съзнание“, Йоцов сякаш е изкушен от двата възможни научно-познавателни стереотипа, които дават звучене на няколко важни

негови изследвания – „славяните за нас“ и „ние за славяните“. Днес съвременната наука ще определи тези изследвания на Йоцов от 30-те години на XX в. като компаративистични и ще го постави редом с такива български изследователи на славянските литератури като Ив. Шишманов и Б. Пенев.

И едва ли е случайно, че – като израз на почитта му към неговия ментор Боян Пенев – сред първите си значими изяви ученият Борис Йоцов подготвя за печат от стенографските бележки и издирени записи и публикува мащабния курс лекции на обичания университетски професор в четири тома под заглавие „История на новата българска литература“ (1930–1936). Десетилетия по-късно, при второто издание на „Историята“ на Боян Пенев в Послеслова към Т. 1 (1976), Ив. Сарандев уместно ще забележи, че стенографското писмо на Боян Пенев е различно от битувания през 70-те години официален стенографски правопис и на практика вече недостъпно за разчитане. Ако не е бил научният рефлекс на Борис Йоцов тогава, в началото на 30-те години на XX в. да се издадат лекциите на Боян Пенев, българската хуманитарна наука нямаше да притежава този ценен изследователски труд, останал единствен по рода си досега. Зад този жест на Борис Йоцов се съзират не само подготовката на учения и реверансът към учителя, но и една изградена висока култура, която поставя сред ценностните регистри на европейската хуманитаристика, където всяка национална наука има своя Гюстав Лансон, и българската изследователска традиция.

Като учен – българист и славист – Борис Йоцов има мащабно по обем и изследователски идеи творчество, което обхваща два века от историята и културата както на българския народ, така и на славянските народи – XIX и XX в.

Борис Йоцов – член на БАН, член на Българо-чехословашката взаимност, на Дружеството на руските писатели и публицисти, подпредседател на Славянското дружество в България, ръководител на Катедрата по славянска филология в Софийския университет, директор на Народния театър и т. н. – е личност с огромен влог в българската култура и история. Същевременно като действащ министър той има заслуги за българския културен и интелектуален живот: негови са решенията за кооперативен строеж на читалищни сгради, предложените правилници за стипендии, за създаване и прилагане на закон за детската и младежката литература, за построяване на общежития за даровити деца в София, за нововъведения в институтите за първоначални учители в България, за Държавната музикална академия. Той съдейства за откриване на отделение по фармация и зъболекарство към Медицинския факултет в София, подкрепя приемането на първия закон за български библиографски институт, бори се за единна политика по отношение на учебниците и учебните помагала и много други.

Може да се каже, че с изследванията си от първата половина на ХХ в. Борис Йоцов сякаш предусеща явления, процеси и методологически насоки, които вече днес, много след втората половина на същия век, са актуални и значими за съвременните хуманитаристични дирения. Днес трябва да се познават неговите изследвания, които за времето си променят българската интелектуална мисъл, откривайки пред нея хоризонтите на сравнителното изучаване на литературите: „Славянските литератури и славянското съзнание в България“ (1929), „Т. Г. Масарик и неговият идеал за нова Европа“ (1930), „Братя Миладинови и Чехия“ (1934), „Български страдания и борби за свобода в славянската поезия“ (1935) и много други.

Същевременно, изследванията на Борис Йоцов върху българската литература от ХІХ и ХХ в. – от Паисий Хилендарски до Пенчо Славейков, автори, изграждащи българския литературен пантеон – внасят в българската литературна история новаторски подходи, очертават концептуално литературния развой на възрожденското време, търсейки опорите и пречките в неговия път. Обемните студии, предхождащи съчиненията на авторите – за Паисий Хилендарски, д-р Петър Берон, Любен Каравелов, Петко Славейков, Нешо Бончев, Илия Блъсков или отделни текстове като „Българското историческо съзнание по време на Възраждането“ (1938), „Копнеж по личности“, „Малкият народ“ и т.н., както и много публикации в съвременния му литературен и научен печат променят представата за явления, автори и творби, разширяват кръгозора на българската интелектуална мисъл, залагайки на мащаба на споделените идеи. Знаменателна е оценката, която навремето строгият Александър Теодоров-Балан произнася за изследването на Б. Йоцов върху творчеството на Нешо Бончев: „Подир Йоцова може да се яви още нещо книжовно за Нешо Бончев и по-хубаво, но по-пълно и основателно – надали“ (1930).

II. Проектът – задачи и перспективи

Необходимостта да се изучава творческото дело на Борис Йоцов е *актуална и навременна* – тя е предизвикана както от неговото новаторство като учен и изследовател на фигури и тенденции в българския литературен развой и в славистиката, така и от неговата интелектуална готовност да се проследяват явления и творби, които носят заряда на осъществени взаимодействия между славянските литератури и култури. Убедени сме, че днешното време трябва да се погрижи значимото и непреходно в своите идеи творческо дело на Борис Йоцов да не заглъхва. То се нуждае от цялостно издаване, осмисляне, обглеждане, от аналитично ситуиране в българския и в европейския литературен контекст.

Израз на такава грижа е и замисленият изследователски проект: „Българският литературен пантеон и славянският свят в научното наследство на Борис Йоцов: реконструкция на идеите“.

Известното досега

През 90-те години на ХХ в. започна възраждане на интереса към научното дело на Борис Йоцов. През 1992 г. в Университетското издателство „Св. Климент Охридски“ излезе студията на Иван Павлов „Ученият в лабиринта на историята“ – предговор към книга, включваща няколко текста на Борис Йоцов с общо заглавие „Славянството и Европа“. В този предговор за първи път се поставя въпросът за неговото „преоткриване като учен“, представени са посоките на научните му занимания – българистичните и славистичните компаративистични изследвания, трагизмът на личната му участ. Във връзка със 100-годишнината от рождението на Б. Йоцов излезе статията на В. Стефанов „Завръщане в българската култура. 100 г. от рождението на Борис Йоцов“ (Литературен форум, № 9, 1994).

По-цялостно изследване на славистичните занимания на Борис Йоцов представя изданието „*Opera slavica* или назад към Борис Йоцов“ (Голяма чешка библиотека, № 1, 1995) с автор Величко Тодоров. В нея изявеният бохемист и изследовател на славянската типология и контактология проследява изграждането на „Йоцовата бохемистична инициация“ и „славистичния канон“, който определя като „открояването на славистичния аспект и на славянския контекст в български текстове и фиксирането на българския (или българистичния) сюжет в славянски художествени и научни текстове“ (с. 60). През 2004 г. излезе и едно издание на писма и първите преводи на Иржи Волкер на български от Б. Йоцов „Не забравям аз красивата Прага“ с предговор от преводача от чешки език Вълчо Раковски.

За първи път енциклопедична статия за Борис Йоцов излиза през 1996 г. в „Енциклопедия на българската възрожденска литература“ с автор Иван Радев (Ив. Радев и кол.). Обемна статия има и в Т. 1, 2014 г., на Енциклопедия „Българско възраждане. Литература. Периодичен печат. Литературен живот. Културни средища“ (отговорен редактор Р. Дамянова) с автор Христина Балабанова. Хр. Балабанова е авторка и на статията „Славистичните текстове на Борис Йоцов като научно неусвоено пространство“ (сп. „Славянски диалози“, г. XI, 2014, кн. 15), като в списанието има специален раздел, посветен на Б. Йоцов (главен редактор Ж. Чолакова). Отделни позовавания и интерпретации има и в изследвания на Н. Капралова върху творчеството на Елисавета Караминкова, за която е писал и Б. Йоцов, на Н. Аретов, който преиздава два текста на Б. Йоцов с научен коментар към тях от Т. II и III на „Български писатели“ (1929, под ред. на М. Арнаудов), статия за Йоцов в „Български историци: биографично-библиографски справочник“ на П. Чолов (2010), публикации на К. Пешева, Ст. Чурешки и др.

Въпреки тези спорадични връщания към творчеството на Борис Йоцов, все още липсва цялостно проучване, което да разкрие различните аспекти на неговото творческо дело, което всестранно и задълбо-

чено да представи идеите му за класическите и маргиналните фигури в българския литературен развой, също и за значимостта на славянския контекст за европейските литературни процеси.

Необходимо е да се очертае богатият и сложен изследователски образ на учения Борис Йоцов, модерността на неговите идеи и актуалността на неговите методологически подходи. Най-сетне е необходимо да се предоставят на българския читател самите съчинения на учения, да започне неговото изучаване в университетите, да бъде огласено неговото реабилитиране както в българската хуманитаристика, така и в съвременната славистична наука.

Да бъде извадено от забравата едно дело, дало живот на идеи и концепции, които са актуални и днес.

Насоки и идеи на проекта

Опирайки се на подобни разбирания и принципи, екипът на предлагания проект насочва своите научни интереси към *няколко основни изследователски посоки*, а именно: цялостно представяне на научното наследство на Борис Йоцов – неговите българистични и славистични изследвания, публикация на трудовете му с необходимия научен коментар и справочен апарат, изследователски студии, които да интерпретират различни аспекти на научното дело на Б. Йоцов, представяне на славистичните изследвания на Йоцов пред европейски учени слависти, намиране на оптимални форми за разпространение на резултатите от научните изследвания, като изработване на документален филм за Б. Йоцов, провеждане на отделни семинари и различни тематични телевизионни и радиопредавания.

Главната насоченост на предстоящите научни дейности на проекта е в областта на образованието и възпитанието на съвременните млади поколения – това означава включване на творчеството на Б. Йоцов в учебни програми и преподавателски курсове в университетите като част от историята на българската литература и литературна наука.

За постигане на тези научни задачи е изграден колектив, който ще разгледа от *различни аспекти* научното наследство на Борис Йоцов и ще разкрие неговия интердисциплинарен характер: литературноисторически и литературнотеоретически, социолингвистичен, компаративистичен, антропологичен, исторически, извороведски, социологичен, културологичен.

Членове на научния колектив:

Проф. д.ф.н. Румяна Дамянова – ръководителка на проекта

Доц. д-р Недка Капралова

Доц. д-р Светла Страшимирова

Доц. д-р Мария Китанова

Доц. д-р Христина Балабанова

Андриана Спасова – докторантка

Доц. д.ф.н. Радосвет Коларов
Проф. д-р Александър Кьосев
Доц. д-р Добромир Григоров
Николай Желев – докторант
Михаил Новак – технически изпълнител

Основните цели на проекта

Генералната задача на замисления научен проект е цялостно и максимално обхватоно представяне на научното наследство на Борис Йоцов и запознаване на българското общество с идеите, концепциите и изследователските търсения на един от най-изявените български учени слависти на ХХ в. Такъв мащабен поглед към предстоящите изследователски дейности на научния колектив определя и *двете основни цели в научния проект*, а именно:

Завръщане на Борис Йоцов в българската хуманитарна наука
Завръщане на Борис Йоцов в славистичната наука

Основната хипотеза в работата на научния колектив е, че проф. Борис Йоцов е изключително важна фигура в българския културен и литературен живот на ХХ столетие, а неговите научни тези са актуални и днес.

Въпреки че през 90-те години на ХХ в. започва активизиране на интереса към него, творческото дело на Борис Йоцов остава и днес непознато за българското общество.

За осъществяването на двете основни цели е необходима комплексна работа по издирване, нормализиране, отпечатване и научно коментариране на текстовете на Б. Йоцов. В тези различни етапи на работа се открояват и различни проблеми. Но трябва да се има предвид, че издирването на публикациите му е подкрепено от факта, че той няма отделни публикувани книги, които да са пострадали от акта на заличаване на извършеното от него след осъждането от Народния съд. Всичките му текстове са обемни предговори към съчинения на класически български писатели от епохата на Българското възраждане, а също и студии и статии, разхвърляни из много литературни и исторически списания и вестници. Трудоемко и невинаги сигурно е тяхното откриване, много са изчезнали или са на реставрация, други са трудни за разчитане. Предстоящо е издирването на текстовете на Б. Йоцов в различни издания в периодичния печат от три десетилетия – 20-те, 30-те и първата половина на 40-те години на ХХ в., като за успешното осъществяване на замислените изследователски цели на проекта се предвиждат различни подходи и решения.

Отделен аспект в бъдещата дейност е и проучването на архивите и архивните сбирки в ДА, в БИА-НБКМ, в НА на БАН, в някои музеи

из България, на отделни публикации и позовавания в чуждестранни издания, предимно чешки, полски, немски, руски.

Завръщане на Борис Йоцов в българската хуманитарна наука

За реализирането на тази първа и основна задача е започнала и ще продължи през целия период на проекта цялостна дигитализация на научното наследство на Борис Йоцов, което предполага дигитализиране на всички публикувани текстове, намиращи се в отделни издания, в отделни броеве на периодичния печат – литературен, научен, обществен, в архиви и архивни колекции. В работната програма беше заложена и вече е открит и поддържан специален сайт за Борис Йоцов, който проследява реализирането на отделните етапи на проекта, дава информация за същността на работата, разкрива изданията, предлага архивни материали и запазените досега илюстрации.

Научният колектив подготви и издаде самостоятелен том „Борис Йоцов. Биобиблиография“ (2018), който обхваща всички възможни библиографски записи на публикувани творчески изяви на Б. Йоцов, предлага анотация на по-важните му трудове и сигнатура в библиотеките, където може да бъдат намерени. Това е важна стъпка към запознаване на българското общество с научното наследство на Йоцов и дава пълна картина на неговия образ като учен. Излиза от печат и Том 1 от „Съчинения на Борис Йоцов. Литература на Българското възрождение“, който обхваща в максимална пълнота неговите изследвания върху възрожденски автори и творби, представя предговорите към изданията на класически български писатели като Паисий Хилендарски и Любен Каравелов, д-р Петър Берон и Нешо Бончев, студии за Ал. Екзарх, Петко Славейков, изследванията му върху проблеми на българската поезия, на българското историческо съзнание през Възраждането и други. В отделен раздел на тома са отпечатани и рецензиите му за научни издания на възрожденски автори. Предстои подготовката на Т. 2, който ще включва текстовете на Б. Йоцов върху българската литература и на ХХ в., и Т. 3, който ще представи неговите славистични текстове – монографията върху Отакар Мокри и отделни изследвания върху автори и проблеми от славянските литератури. Всички томове са съпроводени с научен коментар, снимков раздел, включват и именен показалец. Ще бъдат издирени и включени в тези издания и материали от чуждестранни библиотеки, периодични издания и архивни сборки като отзивы за Йоцов, писма, ръкописи и документи от и за него.

Към идеята за представяне на научното наследство на Б. Йоцов е предвиден и заключителен научен семинар, в който ще бъдат поканени за участие учени от всички научни центрове в България – от институти на БАН, всички университети, някои читалища и дружества. Този семинар ще цели пълно обглеждане на научното наследство на Борис Йоцов, максимално обхващане в научни интерпретации, съобщения и

тематични изследвания на отделни аспекти на неговото научно дело. Като резултат от проведения научен семинар ще бъде подготвен и издаден един том с изследванията и материалите.

Предвижда се изработването и на документален филм за Борис Йоцов, а също и популяризирането на резултатите от работата – осъществяването на научни срещи и семинари сред студенти и ученици, провеждане на телевизионни и радиопредавания по теми от творчеството на Б. Йоцов и др.

Завръщане на Борис Йоцов в славистичната наука

Реализирането на тази втора генерална цел предвижда освен включването на всички компаративистични славистични изследвания на Борис Йоцов в предвидения за публикуване том негови съчинения и в тома с материали от научен семинар, също и публично огласяване на дейността му като един от първите учени слависти в българската хуманитарна наука. На практика това запознаване на съвременната славистична наука с творческото дело на Борис Йоцов бе осъществено на най-значимия славистичен научен форум – XVI Международен конгрес на славистите, който се проведе от 20 до 28 август 2018 г. в Белград.

На проекта бе предоставено отделно заседание, което се проведе на 21 август 2018 г. в заседателната зала на Белградския университет с общо заглавие „Завръщане на Борис Йоцов в славистиката“. На него бяха изложени основните идеи на проекта, съпроводени с богата презентация на илюстрации, и представени някои важни аспекти от научната му дейност.

Именно тези изследвания са включени в книжката на списание „Език и литература“ с централна тема делото и личността на проф. Борис Йоцов.

Изследването на научното наследство на Борис Йоцов – един от най-изявените български учени хуманитаристи на XX в. – е фундаментално. То цели пълно и максимално обхватно представяне пред българското общество на непознатото научно дело на този виден български учен със солидно присъствие и в българския, и в европейския научен живот през първата половина на миналия век.

Убедени сме, че с усилията и резултатите от работата на този проект ще бъде коригирана една историческа несправедливост – съзнателното заличаване за повече от половин век от българската културна и литературна история и памет на името и делото на Борис Йоцов. Вярваме, че българската наука ще отдаде дължимото на един от най-видните свои представители хуманитаристи – проф. Борис Йоцов.

МЕЖДУНАРОДНИ КОНГРЕС СЛАВИСТА · БЕОГРАД 2018.

Студентски трг 3, 11000 Београд, Србија • mks@fil.bg.ac.rs

Г-жа проф. д-р Румяна Дамянова

Глубокоуважаема проф. Дамянова!

Хочет се још једном поблагодарити Вас за проведено у оквиру 16-ог
Международног скупа слависта у Београду изванредне презентације под
називом «Болгарски литературни пантеон и славјански свет у научној наследи
Бориса Јоцова: реконструкција идеја», која се одиграла 21. августа 2018. г.

Ваша презентација представља вредан допринос у успешном спровођењу Скупа.

С поштовањем,

проф. д-р Петр Буњак, секретар

16-ог Международног скупа слависта